Alina CRIHANĂ, Universitatea „Dunărea de Jos" din Galaţi

LIMBAJ CRITIC ŞI LIMBĂ DE LEMN: *VIAŢA ROMÂNEASCĂ* ÎN 1956

„Pentru scriitorii români, observa Sanda Cordoş într-un număr al revistei *Vatra* dedicat revizitării proletcultismului,

> anul literar 1956 începe puţin mai devreme, în ultimele zile ale anului 1955. Atunci are loc Congresul al II-lea al Partidului Muncitoresc Român, unde Gheorghe Gheorghiu-Dej expune, în 23 decembrie, Raportul de activitate al C.C al P.M.R, din care o scurtă secvenţă este consacrată literaturii şi artei. Deşi atît Stalin, cît şi Jdanov au încetat să mai fie referinţe ideologice explicite, discursul secretarului PMR le păstrează, în cea mai mare parte, retorica paternalist-triumfalistă şi ideile privitoare la funcţia şi modul de realizare a literaturii"[1].

Anul 1956 avea să fie, pentru elita scriitoricească autohtonă, unul al reevaluărilor, al relecturilor, al „revizionismelor". La trei ani după moartea lui Stalin, care funcţionase, la nivelul imaginarului politic şi al culturii „pe linie", ca lider carismatic şi ca substitut parental[2], regimul politic de la Bucureşti, aflat în căutarea legitimităţii simbolice, simulează o reformă ale cărei efecte în plan cultural şi literar sunt resimţite ca un „dezgheţ" ideologic, accentuat dupa publicarea celebrului raport secret al lui Hruşciov.

Într-un moment în care utopia sovietică îşi dovedeşte inaderenţa la real şi tentaţia totalitară, discursul politic transferat în sfera literaturii are nevoie de ancorarea în tradiţiile unui trecut reconsiderat critic, fireşte, din perspectiva doctrinei realismului socialist, care rămâne în continuare unica metodă de creaţie în totalitate viabilă. Având grijă să scoată doctrina atât de sub suspiciunea de „romantism" idilizant, cât şi de sub aceea de alunecare într-un naturalism decadent

> („Realismul socialist exclude deopotrivă tendinţa de a prezenta viaţa în culori trandafirii, de a ignora conflictele ei, ca şi tendinţele de pescuire bolnăvicioasă a tot ce este putred, morbid, de prezentare în culori întunecate a realităţii noastre şi a eroilor vieţii noi"[3]),

raportul acreditează o modalitate de a legitima un discurs utopic parţial compromis, prin întoarcerea la valorile literare ale trecutului:

> „Scriitorii şi artiştii noştri continuă tradiţiile literaturii şi artei înaintate a trecutului, tradiţiile clasicilor literaturii şi artei noastre"[4].

Pornind de la discursul partinic pilduitor, programul *Vieţii româneşti*, aşa cum se desprinde din articolul care deschide primul număr din 1956, intitulat sugestiv *Spre noi succese*, aşează creaţia literară, „ca parte integrantă a frontului ideologic al partidului", într-un context al transformărilor politico-sociale care reclamă, în spaţiul literaturii şi al criticii, depăşirea „dogmatismului" aparţinând unui trecut apropiat stând sub semnul erorilor şi al exagerărilor[5] :

> „Pentru viaţa literară prezintă însemnătate analiza slăbiciunilor constatate în munca ideologică în general şi în creaţia literară în particular. A fost combătut dogmatismul propagandei de partid şi al muncii ideologice, însuşirea bucherească, necreatoare, a învăţăturii marxist-leniniste. Dogmatismul în înfăţişarea trăsăturilor caracteristice realismului socialist s-a reflectat, printre altele, ca neputinţa de înţelegere dialectică a relaţiilor interdependente dintre literatură şi celelalte forme suprastructurale pe de-o parte, dintre literatură şi procesele revoluţionare petrecute în baza societăţii noastre, pe de altă parte. Ca urmare, fenomenul literar a fost uneori privit în afara specificităţii, în afara capacităţii de influenţare şi educare, caracteristice lui"[6].

Lepădarea de păcatele trecutului recent, pe care „ideo-critica"[7] o preia din scenariul simbolic în baza căruia puterea politică îşi construieşte strategia legitimatoare, parte a unui

BDD-A3407 © 2009 Editura Europlus
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-28 07:15:30 UTC)

exorcism soldat cu apariția, în chiar anii „obsedantului deceniu", a unor cărți „supraviețuitoare", va fi dublată de exaltarea patrimoniului literar național de dinainte de „Eliberare", teritoriu în care sunt căutați acum, într-o manieră „protocronistă" *avant la lettre*, germenii ideologiei „înaintate" a prezentului. Pornind de la aceste repere, discursul critic de propagandă întemeiază o nouă utopie, fără însă a depăşi încorsetările limbajului dogmatic. Ideologie şi utopie, ca poli ai imaginarului social care „dau chip speranțelor şi memoriei noastre"[8], se întâlnesc în această tentativă de recuperare a tradiției şi îşi revelează legătura profundă. Aşa cum observa Alain Thomasset, pe urmele lui Paul Ricœur,

> „în acest sens nu trebuie să reducem tradiția la istoriile trecutului, nici să restrângem utopiile la ficțiunile viitorului"[9].

Într-un interviu acordat ziarului *Le Monde*, Paul Ricœur, care analizase conceptele de ideologie şi utopie într-un capitol din *Du texte à l'action* (1986), declarase că

> „o tradiție nu este vie decât dacă dă ocazia înnoirii, dacă ea constituie o resursă de reinterpretat şi nu o eternitate fixă."

Pe de altă parte,

> „utopia viitorului nu se poate naşte din nimic. Ea nu poate fi derivată nici în linie dreaptă din trecut, dar ea ar fi lipsită de forță dacă nu ar fi în complicitate cu ceea ce, în acest trecut multiplu, nu a fost încă epuizat"[10].

În "utopia cărții" construită prin intermediul discursului critic ideologizant al anilor '50, pe de o parte, operele avansate ale prezentului nu fac decât să continue "cele mai bune tradiții ale literaturii noastre realiste" iar pe de altă parte,

> "operele clasicilor noştri au fost înfățişate publicului cititor în perspectiva marxism-leninismului", "creația contradictorie a unora dintre scriitori [fiind] valorificată în elementele ei pozitive, înaintate"[11].

După un prim număr dedicat îndeosebi "orientărilor" din literatura contemporană, *Viața românească* din 1956 va privilegia acest dialog "viu" cu tradiția, prezent într-o rubrică al cărei titlu, *Literatura realistă între 1920 şi 1944*, încearcă să acrediteze, o dată în plus, ficțiunea continuității (ideologice!) trecut-prezent. În lista recuperaților ideologic se află nume celebre: în nr. 2, Camil Petrescu (interbelicul, fireşte) e analizat de D. Solomon din perspectiva "Problemei intelectualului", în nr. 3, G. Ibrăileanu e vazut de C. Ciopraga ca un veritabil "creator", în nr. 7, poezia interbelică a Otiliei Cazimir e "recitită" de Eugenia Tudor în maniera protocronistă deja amintită. În nr. 8, poezia simbolistă a lui George Bacovia e salvată, nu în ultimul rând din punct de vedere ideologic, de Ovid S. Crohmălniceanu din mlaştina "decadentismului", unde fusese aruncată de o critica falsificatoare şi "obtuză", în nr. 10, elementele "înaintate" din teatrul lui Victor Ion Popa sunt puse de Ştefan Cristea pe seama ideilor "democratice" ale unui "scriitor pătruns de (...) o adâncă iubire şi înțelegere pentru soarta omului simplu, din popor, sub regimul burghezo-moşieresc".

În nr. 11, acelaşi Ovid S. Crohmălniceanu reciteşte *Enigma Otiliei* ca roman deopotrivă clasic-balzacian, "de profundă critică socială, de sângeroasă execuție a familiei burgheze", şi modern, într-un articol din care aproape că lipseşte, surprinzător, apologia spiritului partinic călăuzitor, iar Lucian Raicu analizează tipologiile comice din opera lui Gh. Brăescu, din nou fără jertfe pe altarul ideologiei partinice, cu excepția câtorva observații minore despre neclarițățile sau inconsecvențele interpretărilor anterioare, dintre care e citată aceea a mentorului de la "Sburătorul", E. Lovinescu. În fine, nr. 12, din care nu lipseşte întoarcerea la originile "învățăturilor" marxist-leniniste aplicabile în spațiul artei şi al literaturii, prin conştiincioasa relectură a ideilor lui G. Plehanov[12] operată de Dumitru Micu, cuprinde, între altele, un articol dedicat de Mircea Zaciu lui I. Al. Brătescu-Voineşti, în care discursul dogmatic revine în forță, în ciuda ambiției depăşirii spiritului "sociologismului vulgar" împotriva căruia autorul tunase în alte articole publicate în epocă (în "Scânteia tineretului",

BDD-A3407 © 2009 Editura Europlus
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-28 07:15:30 UTC)

de pildă), scriind despre "nobila datorie" a criticii contemporane față de clasicii noştri. Şi în opera lui Brătescu-Voineşti, a cărui ignoranță vis-à-vis de "analiza marxistă a fenomenelor lumii burgheze", generatoare, la nivelul viziunii, de "numeroase confuzii şi impreciziuni", este deplânsă în termeni care amintesc de şedințele de partid, criticul caută elementele "viabile", care merită reintegrate în circuitul "viu" al valorilor literare naționale.

Revenind la numărul din iulie, într-un articol care pune problema "eficacității" unor "modalități ale criticii literare", Andrei Băleanu anatemizează o serie de "fenomene negative" precum "liberalismul, dogmatismul şi orice influențe ale ideologiei burgheze", dublate de "spiritul de grup, tămâierea şi calomnierea în viața literară" şi de "lipsa de gust, îngustimea în gândire şi diletantismul", adică tot atâtea "racile ruşinoase" pe care critica literară are misiunea să le înlăture pe calea "luptei" ideologice:

> "Scopul acestei lupte e să educe, să convingă, să înlăture greşelile, să atragă pe un alt făgaş pe cei care au greşit, să-i ajute să meargă înainte"[13].

Acestui tip de demers i se datorează, crede autorul,

> "valorificarea critică a moştenirii culturale, (...) faptul că îi înțelegem astăzi pe Eminescu, Slavici, Caragiale sau Rebreanu cu totul altfel decât erau ei înțeleşi în urmă cu 10 ani"[14].

În limbajul impregnat de mitologia politică revoluționară, care dă nota dominantă a "ideo-criticii" în epocă, Andrei Băleanu promovează militantismul şi angajarea ideologică, în măsură să apere discursul critic de păcate capitale ca "liberalismul", asociat cu "idilismul" (caracteristic unei critici "tămâietoare" care "acceptă orice") şi "dogmatismul" (critica "la mir", "negativistă", "gata să respingă totul").

Discursul teoretic îşi caută, în cele din urmă, temeiurile argumentative într-o critică a criticii, ale cărei victime devin, pe rând, Savin Bratu, acuzat de un prea accentuat "tehnicism" dăunător analizei, care ar trebui să urmărească în primul rând "conținutul de idei" al operelor, Ovid S. Crohmălniceanu, ironizat pentru fetişizarea "rolului individualității artistice" în actul estetic, Dan Costa – pentru limbajul critic "confuz", incapabil să ofere "orientări clare" tinerilor poeți pe care îi comentează... În paginile următoare, le vine rândul "dogmaticilor": M. Pop, Mihai Novicov, Traian Şelmaru şi Dumitru Isac, ultimul acuzat de o lectură eronată a *Morometilor* lui M. Preda, amintind de aşa-numitul " curent romantic" din cadrul realismului socialist… Aşadar, realism socialist să fie, dar cu măsură, tovarăşi: aceasta pare să fie lecția conținută în articolul-pamflet al lui A. Băleanu, care se încheie în cel mai pur stil al propagandei partinice, prin elogierea "îndrumărilor date de partid" care

> "ne ajută să înlăturăm astfel de fenomene negative, să consolidăm şi să continuăm succesele obținute, să ridicăm la un nivel mai înalt activitatea criticii noastre literare, care serveşte interesele poporului şi răspunde în fața lui"[15].

În liniile aceluiaşi demers cu iz justițiar, se înscrie şi articolul „Aureole inutile" din numărul 9 (din septembrie), semnat de Paul Granea, preocupat în egală măsură de tendințele dăunătoare ale criticii contemporane, una dogmatică, excesiv sociologică, alta care descinde din şi mai periculoasa „estetică idealistă" teoretizată de Maiorescu şi generatoare a unor studii „de o platitudine îngrozitoare" despre Eminescu sau Alecsandri... Într-o categorie asemănătoare este aşezată şi critica „impresionistă" a lui E. Lovinescu, taxată ca „unilaterală", „superficială" şi „neconcludentă". Găsind alternativa într-o estetică marxistă eliberată de orice „unilateralitate", „de orice dogmă şi idee preconceptă", în spiritul respectului față de „realitatea obiectivă" şi al intoleranței față de „deformațiile metafizice", autorul polemizează pe rând cu S. Fărcăşan, vinovat de aplicarea unor scheme abstracte, excesiv generalizante, în *Străinul* lui Titus Popovici şi cu Lucian Raicu care greşise şi el în interpretarea „impresionistă" a aceluiaşi roman.

Suprapunerea analizelor unor critici care, în perioada posterioară „liberalizării" din anii '60, se vor angaja în direcții diferite, nemaivorbind de diferențele valorice care-i separă

BDD-A3407 © 2009 Editura Europlus
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-28 07:15:30 UTC)

iremediabil, este de natură să demonstreze în ce măsură naraţiunile ideologice subordonate macrostructurii ritualice a comunismului lenino-stalinist ajung să niveleze discursurile epocii, aducându-le la acelaşi numitor. Mitologia mesianică de sursă stalinistă, reprezentând „istoria" perfectă pentru comuniştii autohtoni care o vor prelua, fără a opera modificări de substanţă în interiorul acesteia (nici măcar în epoca antisovietismului declarat şi a configurării protocronismului), se va regăsi în toate compartimentele discursului legitimator, inclusiv în interiorul discursului critic. Acesta va reflecta ritualizarea limbajului, prezentă la nivelul corpusului doctrinar, care ajunge să funcţioneze ca „sfântă scriptură" purtătoare a revelaţiei ultime, sfârşind prin a lua în stăpânire realul, căruia îi substituie o lume pur mitică. Secvenţele citate sunt simptomatice în raport cu direcţia imprimată de ideologia politică unui discurs critic investit cu o atare misiune legitimatoare. În opinia lui Nicolae Manolescu,

> „întreaga tinereţe a criticii realist-socialiste a fost o nesfîrşită luptă şi campanie, purtată pe mai multe fronturi, contra unor duşmani sau a unor vestigii ale trecutului, care trebuiau înlăturaţi din calea marşului triumfal al lumii noi spre ţelul vrăjit al societăţii fără clase şi absolut libere din utopia marxistă. (...) Refuzînd o dezbatere reală (lucru explicabil, fiindcă n-avea nici o valoare teoretică), doctrina încerca să se apere prin ideea că orice critică este o formă de revizionism."[16]

Scenariul recuperării nu presupune exclusiv dezgroparea înaintaşilor "înaintaţi", o "întoarcere la origini" având virtuţi întemeietoare, după exorcizarea demonilor dogmatici: utopia naţional(ist)ă regresivă, care pare alternativa la "Regatul" promis de "tătucul" decedat, integrează ideologic spaţiul social, căci, în ultimă instanţă, poporul este cel care trebuie, în primul rând, să fie recuperat... În termenii lui Al. Ciorănescu,

> „L'aspect nostalgique de l'utopie, qui consiste à exorciser la réalité par l'évocation d'une société parfaitement heureuse n'est que la répétition, devenue consciente et méthodique, de la même série de curiosités insolubles et de solutions imaginaires, qui ont conduit à la création du mythe de l'âge d'or ou de celui du pays de Cocagne. "[17].

« Epoca de aur » şi « ţara unde curge lapte şi miere », componentele cronotopului utopic evocat în scenariul legitimator comunist, îndeosebi în perioada dictaturii ceauşiste, se regăsesc inclusiv în discursul critic de propagandă al anilor '50, acolo unde e foarte evident modul în care lectura distorsionată a literaturii ajunge să se transforme într-o lectură deformată a istoriei contemporane.

NOTE

[1] Sanda Cordoş, « 1956 : calendarul oficial », în revista *Vatra*, nr. 9 – 10 / 2004, p. 90.
[2] Evident, e vorba de un rol simbolic pe care i-l atribuise, în topica imaginarului socio-cultural românesc, supraeul politic, şi nu de imaginea pe care o avea „tătucul" la nivelul mentalităţii colective.
[3] „Din Raportul de activitate al C.C al P.M.R, la Congresul al II-lea al Partidului, prezentat de tovarăşul Gh. Gheorghiu-Dej, prim secretar al C. C. al P. M. R.", în *Viaţa românească*, nr. 1 / 1956, p. 5.
[4] Ibidem.
[5] Erorile vor fi puse pe seama trio-ului „deviaţioniştilor" / „fracţioniştilor", Pauker – Luca – Georgescu, aşa cum se arată inclusiv în articolul-program din primul număr al revistei.
[6] „Spre noi succese", în *Viaţa românească*, nr. 1 / 1956, p. 10.
[7] Eugen Negrici, *Iluziile literaturii române*, ed. cit., p. 142.
[8] Alain Thomasset, *Paul Ricœur, une poétique de la morale: aux fondements d'une éthique, herméneutique et narrative dans une perspective chrétienne*, Tome 124 de Bibliotheca Ephemeridum theologicarum Lovaniensium, Peeters Publishers, Presses Universitaires de Louvain, 1996, p. 209 (trad. noastră).
[9] Ibidem (trad. noastră).
[10] „Un entretien avec Paul Ricoeur", dans *Le Monde* du 27 octobre 1991, page 2, colonne 6, apud Alain Thomasset, ibidem (trad. noastră).
[11] „Spre noi succese", op. cit., p. 11.
[12] „Plehanov despre originile artei", pp. 190 – 197.

BDD-A3407 © 2009 Editura Europlus
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-28 07:15:30 UTC)

[13] „Unele modalităţi ale criticii literare şi problema eficacităţii lor", în *Viaţa românească*, nr. 7 / 1956, p. 194.
[14] Idem, p. 195.
[15] Idem, p. 201.
[16] Nicolae Manolescu, „Realismul socialist. Literatura „nouă", în revista *Vatra*, nr. 9 – 10/2004, p. 88, text disponibil la adresa http://www.revistavatra.ro/pdf/vatra_9_10-2004.pdf
[17] Alexandru Cioranescu, *L'Avenir du passé: utopie et littérature,* Paris, Gallimard, 1972, pp. 47-48.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

Baudin, Antoine, Heller, Leonid, *Le réalisme socialiste comme un activisme mimétique, ou Image, texte et littérature à l'époque de Jdanov. Quelques méditations pour ses stratégies narratives et le ludisme politique des auteurs soviétiques staliniens*, în *Amsterdam International Electronic Journal for Cultural Narratology*, no. 2, autumn 2005

Besançon, Alain, *Les origines intellectuelles du léninisme*, Paris, Calmann-Lévy, 1977

Cernat, Paul, Manolescu, Ion, Mitchievici, Angelo, Stanomir, Ioan, *Explorări în comunismul românesc,* vol. I-II, Iaşi, Polirom, 2005

Cioranescu, Alexandru, *L'Avenir du passé: utopie et littérature,* Paris, Gallimard, 1972

Cordoş, Sanda, « 1956 : calendarul oficial », în *Vatra*, no. 9 – 10/2004

Manolescu, Nicolae, „Realismul socialist. Literatura „nouă", în revista *Vatra*, nr. 9 – 10 / 2004, text disponibil la adresa http://www.revistavatra.ro/pdf/vatra_9_10-2004.pdf

Negrici, Eugen, *Iluziile literaturii române*, Bucureşti, Cartea Românească, 2008

Ricoeur, Paul, *Ideologia şi utopia: două expresii ale imaginarului social*, dans *Eseuri de hermeneutică*, Bucureşti, Humanitas, 1995

Stanomir, Ioan, „Literatura română în anii '50", în *România literară*, nr. 30 / 2003

Thom, Françoise, *Limba de lemn*, Bucureşti, Humanitas, 1993

Thomasset, Alain, *Paul Ricœur, une poétique de la morale: aux fondements d'une éthique, herméneutique et narrative dans une perspective chrétienne*, Tome 124 de Bibliotheca Ephemeridum theologicarum Lovaniensium, Peeters Publishers, Presses Universitaires de Louvain, 1996

Wunenburger, Jean-Jacques, *L'utopie ou la crise de l'imaginaire*, Paris, Jean-Pierre Delarge, Editions Universitaires, 1979

RESUME

Assumé par la critique dogmatique, le langage idéologique devenu « un véritable langage liturgique ou plutôt un mélange du langage liturgique avec le langage scientifique » (J.-P. Sironneau), efface non seulement les différences entre les discours critiques mais aussi celles entre les œuvres littéraires analysées. Pour l'"idéo-critique" les éléments qui confèrent de l'unicité et de l'originalité à l'œuvre littéraire ne comptent plus. Fondée sur la „langue de bois", qui „élimine simultanément la mémoire et le sentiment de l'identité", tout en écartant en même temps „les phénomènes et les concepts" (F. Thom), démarche soldée avec la disparition de la signification, cette critique sera dominée par „la tendance d'effacer l'originalité".

BDD-A3407 © 2009 Editura Europlus
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-28 07:15:30 UTC)